

De Heraut

voor de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen worden Advertentieën aan de ADMINISTRATIE. Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.
Inzendingen, die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 4 Januari 1914. N°. 1876.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere buitenland en Ned.-Indië per jaar f 8 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangegoten door het Bureau te Amsterdam, Hoekhandelaars, Postdirecteuren enz.
Advertentie: van 1 tot 8 regels f 1.20, voor elk regel meer f —.20.
Aanvragen en vermelding van liefdegaven f —.12 per regel.

Van de Voleinding

CXIV.

VIERDE REEKS.

XV.

De goddeloozen worden omgekeerd, dat zij niet meer zijn; maar het huis der rechtvaardigen zal bestaan.
Spreuken 12 : 7.

Is 't ons nu in het voorafgaande gelukt, den hoofdkarakter te geven van wat we: *leven* noemen, en wel van het *leven* in dien algemeensten zin, waarin het beleden wordt te zijn in den Almachtigen God, bevonden wordt in *dier* en *mensch*, en almede erkend wordt te zijn in de *plant*, — zoo dient toch nader op het onderscheid gelet, waarin het bij plant, *dier* en *mensch* optreedt. Kome het eerst daarbij de *plant* aan de orde. En dan trekt het aandacht, dat de plantenwereld ons verwet de rijkste verscheidenheid biedt, dat daarentegen ons menscheijk geslacht de meest beperkte variatie heeft, en dat het dierenrijk tusschen beiden in staat. Nauw bezien, zijn alle kinderen der menschen van één soort, van éénzelfde geslacht, en slechts in type onderscheiden. Ongetwijfeld verschilt een Congo-neger zeer in het oog loopend van een Scandinav, een Chinees van een Spanjaard, een Indiaan in Amerika van een Javan, maar toch leveren deze onderscheidingen slechts verschil van type op, kan al wat mensch is huven en kroost telen, en zoo ge het skelet van den een met dat van den ander vergelijkt, spreekt toch immers de eenheid van de soort u toe. Wel is binnen de grenzen van die één soort elk exemplaar, gelijk men het noemt, verschillend en zeer uiteenlopend, zóó uiteenlopend zelfs, dat er geen twee individuen zelfs in eenzelfde gezin gelijk zijn, en elke moeder bij eersten oogopslag het verschil ziet, en dit aanstonds in het noemen van een anderen naam uitdrukt, maar die verschillen zijn zelfs op verre na niet zoo groot als bij de Orchideeën onder de planten, die toch al tezaam slechts één der eindeloze onderscheiden plant-soorten vormen.

Het is daarom in 't minst niet overdreven, zoo ge bij ons menschen van armoede in soortverscheidenheid spreekt tegenover de zoo ongelooflijk rijke soortverscheidenheid onder de planten. Een ceder, een palmboom, een eik, wat hebben ze voor onze waarneming gemeen met de celplanten of met wat men de Protisten noemt. En zelfs al daalt men niet zoo diep af, en al blijft men bij de Phanerogamen, wat heeft zelfs dan nog voor ons oog olm of beuk gemeen met mos of grasspriet? Een weelde in 't soortverschil, die daarom te sterker spreekt, omdat ook binnen de grenzen van dezelfde soort weer even rijke verscheidenheid optreedt. Denk slechts aan de schier eindeloze variaties van roosplanten of appelbomen. En daar komt dan nu nog weer bij een even rijke verscheidenheid die valt waar te nemen bij dezelfde variatie, zoo in stam als takken; een individuele variatie die zich tot zelfs aan eenzelfde plant dan nog weer zoo sterk doorzet, dat het zeggen: geen twee bladen gelijk aan eenzelfde boom, spreekwoordelijk is geworden. Wel staat hier tegenover, dat er bij ons menschen een psychische verscheidenheid van veel hooger gewicht optreedt, waarvan bij de plant uiteraard niets gevonden wordt, maar in het tastbare en zichtbare genomen, zijn wij menschen in principiële verscheidenheid arm, en is tegenover ons menschen genomen, het plantenrijk overrijk. Zoo overrijk zelfs, dat men nog telkens acht onder het microscopische glas tot nieuwe ontdekkingen geraakt te zijn. Wij menschen daarentegen zijn allen uit éénen bloede, vormen dus al tezaam niet dan eenzelfde soort wezens, en op deze eensortigheid moet daarom zoo volle nadruk gelegd, omdat er het mysterie van het Kruis aanhangt.

Tusschen deze soortenweelde van de plantenwereld en soortenarmoede van onze menschenwereld staat nu het dierenrijk midden in. Laat men toch de alleen microscopisch waar te nemen diertkens buiten rekening, dan is het aantal diersoorten veel meer beperkt dan het aantal plantensoorten, maar gaat toch ook bij de dieren het soortverschil de wereld der menschenkinderen zeer verre te boven. Reeds bij de Schepping is van deze soortverscheidenheid opzettelijk melding geschied. Er is sprake van een gewemel van levende zielen, in de wateren, er wordt gewag gemaakt van 't gevogelte

dat «boven de aarde vliegt in het uitspannel des hemels», en dan eerst komen, als op de aarde zich bewegende, de wilde dieren, het vee en het kruipend gedierde. Tegenover de één soort van menschen alsoo reeds drie hoofdgroepen van dieren, naar gelang ze in de wateren, in het uitspannel of op de vlakke der aarde zich hun eigenaardige levensfeer zien aangewezen. En hierbij blijft het niet. Immers de dierenwereld in de wateren is op haar beurt evenmin éénsoortig. Zalm en haai maken in 't minst niet den indruk, wezens van gelijke soort te zijn. Ook hier vertoonen zich in de drie hoofdgroepen weer talloze soortverschillen, daarin het scherpst als onderscheiden aangewezen, dat er geen sprake is van algemeene paring. De zalm bevrucht geen oester, de adelaar geen nachtegaal, de stier geen schaa. Wel ter dege hebben we in de dierenwereld dus niet alleen met deze drie hoofdgroepen, maar in elk van deze drie hoofdgroepen met een kleiner of grooter reeks van zelfstandige verschillen te maken. En neemt men nu weer deze ondersoorten in de hoofdgroepen waar, dan ziet men ook hier weer, hoe de variatie zich in allerlei onderscheidingen voortzet, en ten slotte tot zoo sterke individualisering bij enkele hoofdsporten komt, dat een paard, en evenzoo een hond enz., niet zelden een eigen karakter vertoonen. Reden waarom men ten slotte bij deze hoogst ontwikkelde dieren vaak zelfs tot naamgeving, evenals bij de menschen, is overgegaan. Al legt men nu hiertegenover ook nog zooveel nadruk op 't verschil in kleur, in stand van het oog, in schedelvorming en wat dies meer zij, bij de rassen van den mensch, ja al wijst men op de dwergen, die nu nog in Afrika's oerwoud leven, of op de Enakskinderen, waarvan de Schrift melding maakt, toch is er geen sprake van, dat wij in rijkdom van variatie de dierenwereld zouden evenaren. Nog sterker komt onze soortenarmoede uit tegenover het plantenrijk, maar reeds tegenover het dierenrijk moet de mensch in soorten-rijkdom de vlag strijken.

Aan deze veel rijkere ontwikkeling in soortverschil en dus in rijkdom van verscheidenheid is het dan ook toe te schrijven, dat in de Heilige Schrift in plant en dier 't afschaduwend symbolieke beeld wordt gezocht. De machtige tegenstelling in de plantenwereld teekent zich in het «gras des velds» tegenover palmboom en ceder. In verband hiermede nu wordt de broosheid van ons menscheijk bestaan gedurig afgebeeld in de vergankelijkheid van 't gras des velds. Vooral in het Oosten sprak dit sterk, omdat het woestijngras daar van geheel ander soort is dan 't gras op onze weide. Het malsche, versche gras dat onze vochtige bodem teelt, maakt eer den indruk van rijkdom, zoo niet van weelde, als het klaver sterk opschoot. Vandaar dat de vele uitspraken in de Schrift over het gras, op een landbouwer ten onzent op verre na niet den indruk maken, dien een oosterling ontvangt, als het gras hem als beeld wordt voorgehouden. In het oosten daarentegen, waar men nog te doen heeft met snel opgeschoten gras, dat door de heete zon spoedig verzengd, en door den woestijnwind neergeslagen, nog sneller verdort, sprak dit beeld van onze vergankelijkheid een ieder toe. Men voelt dit aan wat de psalmist zong in Psalm 90 : 5, 6: «Zij zijn gelijk het gras dat verandert. In den morgenstond bloeit het, en het verandert, des avonds wordt het afgesneden en het verdort». En evenzoo in Psalm 103 : 15, 16: «De dagen des menschen zijn als het gras, gelijk een bloem des velds alsoo bloeit hij. Als de wind daarover gegaan is, zoo is hij niet meer, en zijn plaats kent hem niet meer». Nog sterker zelfs komt dit uit in wat bij Jesaja «de stem» riept (40 : 6): «Een stem zegt: Roep! En hij zegt: Wat zal ik roepen? Alle vleesch is als gras, en al zijn goedertierenheid als een bloem des velds. Het gras verdort en de bloem valt af, als de Geest des Heeren daarover blaast. Voorwaar het volk is gras. Het gras verdort, de bloem valt af, maar, en nu komt de allesbeheersche tegenstelling: «Maar het Woord onzes Gods bestaat in eeuwigheid». Een thema zelfs nog breder uitgewerkt in de bekende toespraak tot Hiskia (2 Kon. 19 : 26), waarin we lezen: «Hare inwoners waren als gras des velds, en de groene grasscheutkens, het hooi der daken, en het brandkoren, eer het overreid staat». Bij profeten en apostelen keert deze verwijzing naar de symbolieke beduidenis van het gras dan ook gedurig terug, en Jezus zelf sprak in de Bergrede: «Indien nu God het gras des velds dat heden is

en morgen in den oven geworpen wordt, alzo bekleeft, zal Hij u niet veel meer kleeden, gij kleingelooften!»

Doch hiertegenover staat nu de gedurige verwijzing naar den beeldzin dien de weelde in het plantenrijk uitdrukt. Vlak vooraf aan wat we u de Bergrede aanhaalden, gaat Jezus verwijzing naar de liden des velds, en wel een verwijzing juist in de beduidenis die we aangaven, om namelijk uit te drukken, dat de plantenwereld onze menscheijke existentie in pracht en weelde te boven gaat. Zoo toch vernemen we het: «Aanziet de liden des velds, hoe ze wassen. Ze arbeiden niet en spinnen niet, en toch zeg ik u, dat Salomo in al zijn heerlijkheid niet is bekleed geweest als een van deze». Wel ter dege alzo een vermaan om ons tegenover de weelde, die God in de plantenwereld ten toon spreidde, klein te gevoelen, en om allerminst in de hoogte op de plantenwereld neer te zien. Ook nu nog zijn er, helaas, maar al te velen, die onder den indruk leven, alsof in de weelde alles voor de runderen was om ons vleesch te verschaffen, en alsof voorts de bodem der aarde goed genoeg was om ons tarwe voor ons brood en hennep voor het koord, en dan nog ja bloemen voor een ruiker of tafelvorsiering te geven, maar alsof verder de plantenwereld, als verre beneden ons staande, ons niet aanging. Daar tegenover staat dan soms wel een plantenliefde die de hoogere uitingen van ons leven te klein acht, maar in elk geval blijkt dan toch, dat in Jezus heel de Schrift steeds nadruk legt op hetgeen God de Heere in *zijn* plantenwereld ons en schenkt en afbeeldt. Ook in de plantenwereld ligt een rijke uitdrukking en openbaring van heerlijkheid. Vandaar de tegenstelling die enerzijds ons wijst op het gras en het stroo op de daken, maar ook anderzijds op de pracht van den ceder, op de majesteit van den palmboom, en op de weelde van de roos in den bloemhof, op den vijgeboom en op den olif. Met wat nadruk wees de Christus niet op den Wijnstok met zijn ranken, en hoe rijk is niet het gebruik dat Jezus in zijn gelijkenissen van de plantenwereld maakte; — of wees hij niet zelfs op het zoo nietige zaadje van de mosterdplant?

Zoo treedt de plantenwereld in de Heilige Schrift bestendig voor ons als een wereld vol mysterien, die ons iets te zeggen hebben, die wijzen op een andere bedeeing van Gods Almacht en wijsheid, dan ons leven biedt, en die bestemd is, volstrekt niet alleen om ons voeding en genieting te schenken, maar die wel terdege ook de bedoeling heeft om ons toe te spreken en indruk op ons te maken, om ons iets van onzen God te doen verstaan, dat we uit ons zelf niet zouden opmerken.

De symbolische beteekenis van de dierenwereld is minder rijk aangeduid. We worden gewezen op de vogelen des hemels. De mier wordt ons ten voorbeeld gesteld, we worden opgeroepen om schapen in Gods weelde te zijn, maar toch trekt de beteekenis van de dierenwereld voor ons zich op een heel ander punt saam, t.w. op de offerande. In de ceremonieele wetgeving neemt zeer zeker ook het hysop, de wierook, de myrrhe enz. een plaats in, maar toch, het hoofdmoment in de wetgeving voor den offerdienst blijft aan het dier voorbehouden. Er komt ook wel een andere symbolische aanwending van de dierenwereld voor in het beeld van den leeuw, het paard, den adelaar, de duif, de klokken, en zelfs van de musch die in den tempelbalk nestelt, maar toch komt dit meest voor in een bepaalde toepassing, en raakt op verre na niet aan de beduidenis van de offerande. Hier eerst vindt de dierenwereld haar geheel eigenaardige plaats in de heilige symboliek, en dit wel vooral daardoor, dat de symboliek niet enkel ligt in wat het dier in zijn verschijning als leeuw of adelaar vertoont, maar heel anders in wat het ondergaat en lijdt doordien de mensch er over beschikt, 't slacht en zijn bloed vergiet. De plant vindt haar toepassing in wat haar leven vertoont, het dier komt tot zijn hoogste beduiden *niet* in zijn leven, maar in *zijn* dood. Ook hier komt 't er op aan, of we het saamleven met de dierenwereld verstaan, en den indruk uit de dierenwereld ontvangen, dien de Schepper bedoelt. Het saamleven met de dierenwereld op eenzelfde aarde, is geen spel van toeval. Ge moogt niet zeggen, dat het even goed denkbaar ware geweest, dat de maan aan de dieren, en deze aarde alleen voor ons als verblijfplaats ware aangewezen. Evenals de plantenwereld vormt ook de dierenwereld een onmisbaren schakel in onze existentie op deze aarde, en het

kan voor de Heilige Schrift niet bestaan, zooals niet weinigen de dierenwereld met volstrekte onverschilligheid bejegenen, en ze alleen goed genoeg achten om ons het ei en het vleesch voor onze tafel te doen genieten. Stellig valt ook op dit punt zekere overdrijving van de andere zijde te betreuen, die er niet zelden toe leidt, om de deernis met het lijdende dier boven de deernis met den lijdenden medemens te doen uitgaan, maar deze ziekelijke neiging, die thans vooral uit Indië door theosophischen invloed wordt aangemoedigd, nu ter zijde gelaten, is het uit heel de Schrift toch duidelijk, dat ons tegenover de dierenwereld als een zoo heerlijk Schepping Gods, een geheel eenige belangstelling betaamt, luist daarin moeten we de eere van onze menscheijke natuur handhaven, dat we op de dieren niet de methode toepassen, die ze zelve tegenover elkander aanwenden, maar integendeel ze *humaan*, d.i. naar menschenaard, bejegenen. Het feit, dat er naast de aantrekkelijke ook afstootende dieren zijn, die als veralindende dieren moeten weerstaan of als onreine dieren en giftige belagers van ons leven afgewend en gedood moeten worden, staat hieraan niet in den weg, maar bevordert het veeleer. Het roept ons toch op, en noodzaakt ons, om tusschen dieren en dieren onderscheid te maken; om het onreine, giftige en schadelijke af te zonderen van het goede, nuttige en lieve; maar dan ook, na die volbrachte scheiding, het ons niet afstootende maar toesprekende element onder de dieren te waardeeren; er een gave Gods in te zien, dat ze ons ter beschikking staan; trachten te verstaan wat ze ons van Godswege te zeggen hebben; en door zachte bejegening, goed gebruik en nauwkeurige verzorging te toonen, dat we onze verplichting ook jegens de dierenwereld om Gods wil weten na te komen.

Vooral in de offerande spreekt ons dit toe. Als het lam van Pascha eerst in het gezin vertoefde, alvorens geslacht te worden, strekte dit om tot zelfs de kinderen met het levende dier vertrouwd te maken, zijn aansluiting aan ons menscheijk leven en aan onze menscheijke natuur te leeren verstaan, en zoo eerst in staat te geraken om de plaatsbeteekening van het offer te begrijpen. Omgang met de dieren kan kwaad doen, en ten slotte zelfs verdierlijken. Treedt daarentegen het dier in de offerande op, dan werkt tegelijk hierin een factor van het heilige. Het offer spreekt van schuld en van wat we verschuldigd zijn. Er spreekt alzo in de offerande steeds een zedelijke drijfveer mede. En ziet nu de schuldige, die zelf geen uitweg weet, naar Goddelijk bevel het lam voor zich intreden, om zijn plaats bij de verzoeking te vervangen, dan wekt dit de dubbele gewaarwording, eerst van schuldbekekenis en verootmoediging, maar dan ook van gevoel voor het dier, dat onder het mes van den priester bezwijkt, niet om eigen schuld, maar om onzentwil. Van wat zijde dan ook bezien, steeds komt 't alzo hierop neer, dat we met de mystiek van dood en leven niet op ons eigen isolement zijn aangewezen, maar evenals het leven ons met plant en dier gemeen is, zoo ook lijden en dood in de planten- en dierenwereld hun uitdrukking zoeken en erlangen, niet als iets dat ons niet aangaat, maar als een coincidentie, die ons een lichtstraal in het op zich zelf ondergrondelijke mysterie van ons hier zijn en ons van hier verdwijnen gunt.

Hoofdzak is nu maar, dat we dit alles niet als een verklaring in woorden of als een verhaal in druk, of als een bespiegeling in poësie buiten ons leven sluiten, maar het integendeel als een stuk van ons eigen leven opnemen in den kring van de verschijnselen waarmee we te rekenen hebben. Zeer zeker staat wie in het Noorden zich zijn woonplaats ziet aangewezen, altoos min of meer achter bij wie in streken als Egypte of Palestina mag wonen. Het Oosten lokt naar buiten, het Noorden sluit op. Ten deele bij ons reeds, zoo dikwijls vorst of storm intreedt, maar veel meer nog in het hooie Noorden, waar, zoo op Groenland als op IJsland, een ieder zich schier haast om weer de huisdeur achter zich te hebben. Andere natuurverschijnselen mogen in die streken machtiger toespreken, men denke slechts aan het Noorderlicht, maar de plantenwereld is er zooveel armer en de dierenwereld schrikt er te zeer af. Niet zonder opmerking ga men daarom het feit voorbij, dat het God belijdt heeft, zijn rijke openbaring juist in zulke streken te doen uitkomen, waar de plantenwereld door haar groei en de dierenwereld door haar bijna bezielende uiting het gemoed aantrok en boeide. Hieraan toch danken we het, dat de volle indruk dien deze beide rijken, naar Gods bedoeling, op ons te

maken hebben, tot zoo klare en volle uitdrukking is gekomen, en dat thans in de H. Schrift de beteekenis van deze beide natuurrijken voor ons zoo helder en zoo warm uitstraalt. Maar juist daarom mogen we tegenover hetgeen de Schrift ons dienaangaande toont en voorhoudt, ons ook niet aanstellen als gold 't een ons vreemde wereld, zoodat de materie zelve van de zaak ons niet aanging. Wie na het sterven van zijn vader zijn archief doorzoekt, vindt en leest niet maar stukken papier, maar voelt, hoe uit die stukken het leven van zijn vader hem toesprekt en hem aangrijpt. Er spreekt dan iets uit die oude papieren, waarin weer opleeft de heugenis van het verleden, en er den indruk van vernieuwt. En zoo nu ook is het hier. Wie als stedeling stal noch weide kent, en nu leest van het Lam dat voor ons geslacht is, als las hij een formule, die geniet er niet van en drinkt er den zegen ook niet van in. Wie dien rijkdom kennen wil, moet het lam als voor zich halen, den indruk van het lam in zijn gemoed opvangen, zich door het lieve, zachte en stille van het lam voelen aange-trokken, als stond het voor zijn oogen en als streek hij zijn hand door de zachte wol, om het lieve dier aan te zien in de half geloken oogen. Plicht der prediking is het dan ook, om zoo levendig, zoo bezielend de stoffe der Schrift voor de geloovigen te brengen, dat ze van lieverlede zelve even warm en met volle kennis in de beeldspraak, die ons uit de dierenwereld toekomt, ingaan, als dit de profeten en apostelen deden.

Heeft 't Godde eenmaal belijdt ons te doen geboren worden en te doen leven op een wereld, die Hij zelf met die twee rijken van plant en dier vervuld heeft, dan heeft dit natuurlijk voor ons beteekenis, dan heeft dit een doel, dan volgt hieruit voor ons een verplichting, dan staan we tot die beide rijken in een door God ingestelde verhouding, en zijn wij geroepen, om die door God gewilde verhouding zóó op te vatten en zoo te laten werken, dat het over en weder zijn vrucht afwerpe. De Heilige Schrift veramt daarom voor u, en zoo ook veramt uw zielsbesef, zoo ge u isoleert van datgene, waarmee God gewild heeft dat ge zoudt saam leven, dat ge er mede in verbinding zoudt staan, en dat het u de vervulling van een behoefte en tegelijk een tot u komende roeping zou brengen. Voor wie dit niet verstaat, verdooft de gloed en glans die tot in de taal en in de beeldspraak der Heilige Schrift tot u komt. En dit doel nu bereikt ge nooit, zoo ge van uit uw geestelijke hoogheid op beide deze rijken nederziet, als waren ze ter nauwer nood uw ernstige bestudeering, uw aandacht, uw opmerkzaamheid, en ten deele zelfs uw liefde waard. Geestelijk, dat spreekt vanzelf, staat al wat mensch of menscheijk is, bergenhoog boven alle pracht en weelde der plantenwereld, en evenzoo boven alle tinteling van leven in de dierenwereld. Maar ons leven is nu eenmaal niet enkel geestelijk. Het eigenaardige wezen van den mensch is juist daarin gelegen, dat hij tegelijk een geestelijke en een stoffelijke existentie bezit. En evengoed als we nu in onze geestelijke hoedanigheid ons steeds verre boven het enkel-stoffelijke verheven moeten gevoelen, even beslist moeten we op stoffelijk gebied wijd de oogen openen voor wat God de Heere in dit op zichzelf staand gebied tot den prijs Zijns Naams schiep, en waarmee hij ons leven omgaf, opdat 't ook ons zijn spraak zou doen verstaan. Dat is de beduidenis van de symboliek, en even rijk als Gods kind is, dat deze geheimzinnige taal verstaan mag, even schuldig veramt zich wie voor deze prachtige beeldtaal oog en oor sluit.

Dr. A. K.

„Volg het kwade niet na”.

Geliefden, volg het kwade niet na, maar het goede. Die goed doet, is uit God; maar die kwaad doet, heeft God niet gesten.
3 Johannes : 11.

Van nature is het ons eigen, met anderen mee te doen en anderen na te doen. Die zucht is ons ingeschapen. Die neiging ligt in den aard van ons menscheijk wezen. Ook bij de dieren vindt ge zulk een liefde voor imitatie, maar veel, veel sterker toch onder menschen. Bij insecten zit hier soms de zucht achter, om zich tegen een vijand te beschutten. Bekend zijn onder de gevelgelden de Heliconiden, die zoo bittere lucht afgeven, dat geen kever er in happen wil. En nu merkten Wallace en Bates op dat er kapellen zijn, die om aan hun vijand te ontkomen, deze Heliconiden nabootsen. Zoo iets zou men onder menschen opnoemen: Zich verkleeden. Bij ons daarentegen werkt de imitatie in de mode. Komt er andere mode op, dan

duurt 't niet lang of zoo goed als ieder doet ze na. Verint een modebesteller te Parijs het, om zijn dames een soort taasje onder den arm te stoppen, dan duurt 't geen jaar, of in heel Europa en Amerika loopen alle dames er mee onder den arm. Zelfs is die mode zulk een macht, dat wie er zich tegen verzet, in de klijk loopt.

Nu kunt ge hier wel tegen toornen, maar dit neemt niet weg, dat de imitatiezucht ons in ons bloed en in onze geest zit.

Begint in een geselschap de een onverzadelijk te lachen, dan duurt 't niet lang, of ook de ander kan zich van lachen niet onthouden, en op 't laatst zit een ieder te schudden. Of ook komt er in intiemer kring geween op, dan kan straks niemand zijn tranen meer bedwingen. Gaat er omgekeerd een vroolijk groep door de straten, dan wekt dit elk voorhanger op, en in 't eind wordt 't één gejuich en één gefeitel. Wie zelf neerslachtig is stemt een ander melancholiek. Wie uit zijn aard vroolijk van zijn is, vroolijkt ook zijn vrienden op. Soms beurt men door dit eenvoudige middel een die verdrietig werd, een heel eind op.

Altoos krachtens de ons ingeschapen neiging om anderen na te doen of met anderen mee te doen.

Dit komt uit in al onze gebruiken, manieren van doen en omgangsvormen. Ge ziet 't bij huwelijks, bij kraam, of bij sterfgeval. Steeds vraagt men hoe anderen het dan aanleggen, en doet 't ook zoo. Verreist ge, en komt ge in een ander land, dan doet ge 't alles met zooals 't daar de anderen doen. *Wij zitten aan tafel op stoel of bank, maar in andere streken ligt men aan den disch, en als wij er komen, doen we mee.*

Wel zijn er altoos enkele eenlingen, die om hun zelfstandigheid te toonen, expres niet meedoen, en als *Einspänner* door het leven rijden, maar dit is onnatuurlijk. Zelfstandigheid is kostelijk, om te keeren wat boos is of tegen God ingaat, en wec uwer, zoo ge dan u door imitatiezucht laat meeslepen. Maar in zulk een geval is 't niet enkel de kunst, om met het boze niet mee te doen, maar is 't eisch dat ge juist meedoet met de goeden. De imitatiegave wordt nooit straffeloos verzuimd.

Waarvan komt nu die imitatiegave?

God schep ze ons in, natuurlijk, maar waarin schuilt ze? En op die vraag luidt 't antwoord: In de organische eenheid van gezin, geslacht, volk en menscheid. We zijn niet een hoop ziel-atomen, elk op onszelf, maar vormen allen één lichaam. Nu door zonde krank. Maar ook in de heilrijke toekomst die ons beidt, zal 't wederom zijn, heel de menscheid één lichaam, met Christus als haar hoofd. En gelijk nu in ons persoonlijk lichaam zenuwen en spieren samen trekken, zoo trekt ook in dit groote lichaam der menscheid het verborgen leven naar één kant, in één vorm, op één manier. En vandaar komt onze imitatiezucht, onze zucht om na te doen en na te volgen.

Vandaar komt de actie in het leven, de stroom van actie, die in 't eind alles optilt en meevoert. Ge ziet 't nu weer aan de Zending-actie die van allen kant opkwam, en waar schier een ieder aan meedoet. De mode zit volstrekt niet alleen in de kleren, maar even goed in een boek dat ieder leest, in een werk waar ieder aan meedoet. Zelfs de brandstapel lokt den martelaar. In de 16e eeuw werd het voor onze vaderen een meedoen van allen kant, om het geloof te redden. De mode zit zelfs in de publieke opinie. Ze schuilt in den tijdgeest. In uw kerkelijk samenleven.

Liefst niet op zich zelf willen staan, o, zoo gaarne naam 't doen. Al 't gezelschapselijke bezien en opheffen. Doen als anderen doen, en met anderen mee- en samendoen. Men hoort dan wat er elders gaande en hangende is, en komt bijeen om te vragen: Zouden wij 't in onze stad, in ons dorp ook niet doen?

Altoos een pijlbundel met 't koord er om gelagen, en steeds weer de imitatiezucht, die ons van nature eigen is, d.i. het koord.

Doch nu komt de keuze, en met die keuze de keur.

Niet, zolang er slechts één stroom gaat, maar wel zodra er twee stroomingen tegen elkaar in loopen, de éne vroom, de andere wereldsch, de éne serieus, de andere lichtzinnig, de éne met de vraag wat God wil, en de andere onder het merk wat menschen aardig vinden.

Dan komt er tweerlei voelhuim in u op. De eene zinnijk, zelfzuchtig, hooghartig, de andere geestelijk, liefde ademend en nederig van zin.

Niet één, maar twee werelden spiegelen dan haar beeld op u af, *kwaad* de éne, *goed* de andere. Ge staat dan voor de keuze, en moet uw keus toepassen. En nu komt de vraag, waar sluit zich de imitatiezucht van uw eigen ziel bij aan. Ondergaat ge nu den invloed van 't kwade of van het goede? Op welk van die twee magneten reageert ge? Ge ziet twee voorbeelden, twee modellen, kwaad 't een, goed 't ander. Welk van die twee volgt ge nu na?

En daarop nu antwoordt de apostel van Jezus: 'Gefleiden, volgt het kwade niet na, maar volgt na het goede!'

Thomas à Kempis bracht dit op Jezus over, en zoo kwam in 1415 het schoone boekje uit: *De imitatie Christi*, d.w.z. *Van de navolging Christi*, een godvruchtig boekje, dat nu reeds meer dan 5000 maal ter perse is gelegd, en in alle talen is overgezet.

Ook in dit boekje is het uitgangspunt de imitatiezucht die aan onze natuur eigen is, de ons ingeschapen neiging tot navolging. En nu de ruk aan uw hart, om die imitatie van de wereld en van de onheilge voorbeelden af te trekken, en ze eeniglijk te richten op Hem, die ons een voorbeeld nagelaten heeft, op dat we in zijn voetstappen wandelen zouden.

Hooger kan uw imitatiezucht zich niet opheffen.

Als Jezus een gestalte in u krijgt, is uw heiligste imitatiezucht vanzelf bevredigd.

Meer nog, dan zijt gij anderen ten voorbeeld, en zij imiteren u.

Geluklijk de prediker, die met den apostel zeggen kan: 'Gelijk ge mij tot een voorbeeld hebt' (Philip. 3:17). En driewerf gelukkig de vader en de moeder, die, God dankend, roemen mogen: Door ons na te volgen, is ons kroon in de imitatie van Christus ingeleid.

Dr. A. K.

Amsterdam, 2 Januari 1914.

Bij de wisseling van het jaar richt zich de blik in de eerste plaats naar het verleden, om ons af te vragen, welke beelden het jaar, dat achter ons ligt, voor ons land en volk heeft gehad.

Het eigenaardige stempel, dat 1913 in de historie dragen zal, is wel in de eerste plaats, dat dit jaar een jaar van *herdenking*

is geweest. Zoals 1813 het jaar was van de herdenking, hoe God drie eeuwen geleden ons bevrijdde uit de tyrannie van Spanje, zoo stond 1913 in het teken der herdenking, hoe God, toen Nederland door eigen schuld opnieuw onder de macht van een vreemden vorst was gekomen, die ons nationaal bestaan ons ontroofde en ons tot een wingewest van Frankrijk maken wilde, door Zijn machtigen arm ons bevrijdde, en ons met ons volksbestaan tegelijk ons terug schonk het vorstendom van Oranje, een weldaad, waarvoor we God nooit genoeg kunnen danken. Het eeuwfeest onzer verlossing, door heel ons volk gevierd en ook in onze Kerken herdacht, versterkte ons nationaal gevoel, gaf gelegenheid om te doen zien ook aan den vreemdeling, hoe Nederland in deze eeuw op elk gebied zijn kracht ontwikkeld had. Een eeuwfeest van vrede, dat waardiglijk bekroond werd door de opening van het vredespalet in Den Haag, waar het *vrede door recht* als hoog ideaal aan de volkeren gepredikt wordt.

Toch kan niet gezegd, dat dit jaar voor Nederland zelf een jaar van vrede en rustige ontwikkeling in Christelijken geest is geweest. Eer bleek het tegendeel. De werstelling bij de stembus gestreden in den afgelopen zomer, droeg een heftiger en feller karakter dan ooit te voren; ze deed maar al te scherp zien, hoe in den boezem van ons volk de partijen tegenover elkander staan en daarbij de diepste beginselen scheiding maken tusschen de zonen van hetzelfde huis. En al mocht heel ons volk jubelen, dat Nederland een eeuw geleden bevrijd was van het Fransche juk, de geest der revolutie, die uit Frankrijk naar ons land oversloeg en onder het Fransche juk ons bracht, vierde opnieuw een triomf op den geest van het Evangelie. Het Christelijk Ministerie, dat de nationale Christelijke traditie van ons volk hoog hield, moest aftreden. Zelfs dreigde een oogenblik het gevaar, dat in het nieuwe Ministerie mannen zouden optreden, wier revolutionair streven voor niemand verborgen bleef, de vertegenwoordigers eener partij, wie tolk het nog pas openlijk in de Kamer uitsprak, dat ze niet rusten zou, voordat het Oranjerijk ontroond en Nederland weer in een republiek veranderd was. En wel werd dit dreigend gevaar afgewend, en trad in plaats van een liberaal-socialistisch Kabinet een gematigd Ministerie op, dat in zake den schoolstrijd zelfs niet ongenegen is ons recht te laten wedervaren, maar hoe dankbaar we hiervoor ook zijn, omdat het zooveel erger had kunnen wezen, het blijft toch een droef teeken, dat juist in dit jaar, nu de herdenking van Gods weldaden ons volk tot terugkeer tot dien God had moeten roepen, juist het tegendeel werd gezien. Er ligt daarin een zonde van ondankbaarheid, die ons wel tot diepe verontmoeding stemmen mag.

Want de schuld ligt niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats bij liberaal en socialist, maar bij ons eigen Christenvolk. Een nederlaag als door ons geleden werd, zoo ondenkbaar zijn geweest, indien al wat den Christus belijdt, eenparig zich had opgemaakt om rondom de banier van het Evangelie zich te scharen. We zijn geen politiek orgaan, en op de politieke oorzaken van deze nederlaag hebben we hier niet in te gaan. Maar wel hebben we de hand in eigen boezem te steken om te zien, waar onze geestelijke schuld ligt.

Onze geestelijke schuld, waar onze arbeiders, meegelokt door de schoone leuze van algemeen stemrecht en van staatspensioen achter het heiliger der socialisten zijn opgetrokken. Onze geestelijke schuld, waar onze handelsmannen en fabrikanten uit vrees voor de nadeelige gevolgen der tariefwet hun geldelijk belang hooger hebben gesteld dan de belangen van Gods Koninkrijk. Onze geestelijke schuld, waar broedertwist en verdeeldheid op kerkelijk terrein onze kracht verlamde en oorzaak was, dat een deel onzer Christelijke broeders, beducht voor de privileges hunner Kerk, gemeene zaak maakte met den vijand, die in deze Kerk nooit anders deed dan het modernisme te bevorderen. Onze geestelijke schuld ook in zoover we ons zelf hebben aan te klagen, dat we in onze eigen Kerken nog zoo weinig de roeping hebben verstaan, trots ons congres voor Evangelisatie in het afgelopen jaar gehouden, om een dan op te werpen tegen den stroom van socialisme en ongelooft, en te redden wat in ons volksleven dreigt verloren te gaan.

En toch, dit alles, wat onze actie betreft op heel ons volksleven, is niet het eenigste, wat ons aanklaagt. Er is bij het eeuwfeest onzer nationale bevrijding ook geroemd in de hooge vlucht, die in de afgelopen eeuw het meer ontwakend Christelijk leven in ons vaderland nam. En wie zal niet dankbaar wezen, wanneer hij den toestand in 1913 met dien van 1813 vergelijkt? Onze Gereformeerde Kerken uit haar diep verval opgericht. Voor de Zending een belangstelling ontwaakt als nooit te voren. In allerlei arbeid voor barmhertigheid een betooning van Christelijke liefde, die de wereld beschaamt. Onze Christelijke scholen elk jaar toenemend in aantal. Onze Christelijke pers, ook de kerkelijke, al meer winnend aan invloed en licht verspreidend over de vraagstukken van kerk en volk. Onze Jongelingsverenigingen en recruten-school, die rijken oogst voor de toekomst belooft. Op het gebied der wetenschap de Gereformeerde Theologie weer in ere hersteld; een Vrije Universiteit, die met jeugdige krachten versterkt, de banier der beginselen tracht hoog te houden op heel het terrein der wetenschap, en een Theologische school waaraan op uitnemende wijze aanstaande Dienaars onzer Kerken worden opgeleid.

Wie op dat alles ziet, wat in de afgelopen eeuw tot stand is gebracht, zal niet in het koer der pessimisten meezingen,

maar liever God den Heere danken voor zijne menigvuldige weldaden aan ons volk geschenken. Alleen de vraag rijst, of we dien dank niet alleen in woorden hebben uitgesproken, maar ook in daden hebben getoond? En dan is er ook hier bij ons de beschaamdheid des aangezichts. Van een krachtig opgewekt geestelijk leven kan waarlijk niet in al onze Kerken worden geroemd. Er dreigt soms gevaar, dat de actie, die zich uitbreidde in de breedte, aan diepgang begint te verliezen; dat de scherpe punten der beginselen worden afgevlind; dat de tegenstellingen worden weggedoeld, het principieele Calvinistische meer op den achtergrond en het algemeen Christelijke meer op den voorgrond wordt geschoven. Gevaar ook aan de andere zijde, dat men tevreden met het hoogtepunt, dat men bereikt heeft, zijn kracht zoekt in valsche conservatisme; geen oog heeft voor de nieuwe vragen, die onze tijd ons stelt, en daardoor het leven der Kerk tot een petrefact maakt. Wie op den wachtoeren staat en de teekenen der tijden gadeslaat, weet, dat deze gevaren heusch niet denkelijk zijn. En als men dan ziet, hoe de les der historie is, dat telkens na een periode van hoog geestelijk leven een periode van achteruitgang volgt, dat het opgaan, blinken en verzuken, waarvan Bilderdijk zong, niet alleen de levenswet der volkeren, maar ook der kerken is, komt de bange vraag wel eens in het harte op, of zulk een periode van geestelijke inzinking niet nu reeds voor onze Kerken aanbrak.

Zij daarom voor het nieuwe jaar, dat we intreden, bij belijdenis van onze schuld, de bede te vuriger tot God den Heere opgezonden, dat Hij over ons volk en onze Kerken de kracht des Heiligen Geestes weer middelijk uitstort, opdat er heilige geestdrift kome voor de grootsche taak, die voor ons is weggelegd. Ecclesia reformata semper reformat, een kerk die gereformeerd is, moet steeds voortgaan op den weg der reformatie, deze wijze les onzer vaderen behoede ons voor alle valsche conservatisme en zelfgenoegzaamheid, en prikkel ons tot nieuwe energie. In den loop van dit jaar komt weder een Synode onzer Gereformeerde Kerken saam. Moge deze Synode werkelijk een hoogtepunt in ons kerkelijk leven worden. Zij er kracht, geestelijke kracht, om zoo menig ernstig vraagstuk, dat de nood der tijden ons voorlegt, aan te grijpen en tot oplossing te brengen. En worde daarbij de heilige Banier onzer beginselen nooit losgelaten, maar zij er trouw aan de erfenis, door onze vaderen ons overgeleverd, en beslisterheid en kloekheid in het belijden van de waarheid Gods, zoals deze zoo rijk en schoon in onze belijdenis is uitgesproken. Dan zal het jaar, dat nu ingaat, een jaar wezen van rijken zegen onzes Gods, een jaar niet van stilstand en achteruitgang, maar van nieuwe ontwikkeling en hogere krachtopplooiing. Dat schenke ons de genade Gods.

Het allervolmaaktste gebed.

De Catechismusprediking, die aan het einde van het jaar de schoone uitlegging behandelt, welke onze Heideberger van het Onze Vader geeft, deed in meer dan een Kerk de vraag oprijzen, of de predikers goed deden met te spreken van het 'allervolmaaktste gebed', dat Christus ons schonk. In meer dan een schrijven werd ons dan ook gevraagd, of deze uitdrukking wel juist is. Wat volmaakt is, merkte men op, heeft reeds den hoogsten trap bereikt; hooger dan volmaakt is ondenkbaar; vandaar dat de uitdrukkingen 'volmaaktst' en 'allervolmaaktst', met hoe goede bedoeling ook gebruikt, feitelijk zinledig zijn, in strijd met ons Hollandsch taalgevoel en meer op effect berekend dan juist. En waar men vooral op zoo heilig gebied zich van alle onjuiste terminologie heeft te onthouden, achtte men het beter het Onze Vader eenvoudig het 'volmaakte' gebed te noemen.

Nu is het zeker waar, dat men ook in de keuze zijner uitdrukkingen voorzichtig heeft te zijn, vooral wanneer men over heilige zaken handelt, en dat in soberheid hier meer kracht schuilt dan in allerlei opgeschroefde termen. In het sobere *Heilige Vader*, waarmee Christus in het Hoogepriesterlijk gebed zijn Vader aanspreekt, ligt veel meer kracht dan in den overdreven titel 'allerheiligste vader', dien de Roomsche Kerk aan den Paus heeft geschenken. We zijn dan ook niet ondankbaar, dat de gewoonte, die een tijd lang ook in onze kringen insloep, om in het gebed tot God bij voorkeur zulke gezwoolen uitdrukkingen te gebruiken als 'allergenadigst, allerbarmhartigst, allerrechtvaardigst en allerheiligst', plaats maakte voor meer eenvoud en soberheid. De Schrift zelf gebruikt zulke uitdrukkingen nooit of althans uiterst zelden, en het is goed zich ook in dit opzicht naar het voorbeeld, dat Gods Woord ons geeft, te richten. Om deze reden zouden we dan ook liever spreken van het *volmaakte* gebed, dat Christus ons tot een exemplaar gaf; de uitdrukking 'allervolmaaktst' moge goed bedoeld wezen om de uitnemendheid en voortreffelijkheid van dit gebed nog sterker te doen uitkomen, maar wanneer die uitdrukking telkens gebruikt wordt, verliest ze toch haar intensieve betekenis voor de hoorders, wordt ze min of meer een epitheton ornans, en zegt ze zelfs minder, dan wanneer men met zekeren nadruk dit gebed het *volmaakte* gebed noemt. De uitdrukking in het gebed der Jeruzalemsche gemeente: 'uw heilig kind Jezus' zegt tienmaal meer dan wanneer men altoos weer spreekt van den 'allerheiligsten' Jezus.

Toch wil dit daarom niet zeggen, dat

de uitdrukking allervolmaaktst ongeoorloofd zoo wezen, omdat volmaakt reeds op zichzelf een absoluut begrip uitdrukt en daarom geen overtreffende trap toelaat. Onze Nederlandsche taal en trouwens alle talen laten wel degelijk toe van volmaakter en volmaaktst te spreken, gelijk elk woordenboek aangeeft. Iets kan zeer goed in zichzelf volmaakt wezen en toch kan deze volmaakteit van een lager orde zijn dan de volmaakteit, die een ander wezen bezit. Zoo noemden onze Theologen God het allervolmaaktste wezen, omdat de volmaakteit, die God bezit, van hooger orde is dan de volmaakteit, die de engelen bezitten en die Adam bezat vóór zijn val. Zelfs kan in hetzelfde subject van een verschil in volmaakteit gesproken worden; Adam is volmaakt geschapen, omdat noch aan zijn wezen noch aan zijn natuur iets ontbrak, en toch zou Adam tot een hooger trap van volmaakteit zijn opgeklimmen, wanneer hij staande was gebleven en in de heerlijkheid ingegaan. Ook bij Gods kind is de 'volmaakteit' ons reeds geschenken op aarde, maar deze volmaakteit bestaat, gelijk onze Theologen het uitdrukten thans wel in de 'deelen', maar niet in de 'trappen' en volkomen zal ze eerst worden, wanneer we zonder rimpel of vlek door Christus aan God worden voorgesteld. En zoo is het ook met het gebed. Ook de gebeden, die de Heilige Geest aan de profeten en heiligen geïnspireerd heeft en die in Gods Woord ons ten voorbeeld staan opgeteekend, zijn 'volmaakte gebeden' geweest, zoals ook de gebeden en lofzeggingen, die de heiligen in den hemel tot God opzenden, 'volmaakte' zijn, want al het onvolmaakte en gebrekkige, dat onze gebeden aankleeft, valt in den hemel weg. Wanneer ik nu uitdrukken wil, dat onder deze 'volmaakte' gebeden, het gebed, dat Christus in het Onze Vader ons gaf, het meest voortreffelijke en voor ons het meest gepaste is, dan kan ik zeggen, dat dit gebed het 'allervolmaaktste' is. In dien zin genomen, bestaat er tegen deze uitdrukking geen bezwaar, en zou het zelfs niet geheel zijn vrij te pleiten van zekere vitzucht, wanneer men om het gebruik van zulk een uitdrukking een predikant critiseerde of hem lastig viel.

Opnieuw belijden.

Naar aanleiding van een artikel over deze materie in de *Standaard*, ontvingen we dit schrijven:

(Ingezonden stuk).

Haarlem, 26 December 1913.

Aan de Redactie van *De Heraut*.

In de No. van 11 en 13 December 11, bespreekt *De Standaard* den plicht der Kerken tot breder belijden tegenover de dwalingen, die na 1619, vooral in de vorige eeuw zijn opgekomen. Het is naar aanleiding daarvan, dat ik voor het volgende een plaats verzoek in Uw blad.

Het eerste der bedoelde artikelen sluit met de vraag: Welke onder de vele kerken zal voortgaan? Op die vraag nu zou ik willen in overweging geven: of niet onze kerken daartoe geroepen zijn? Immers de laatste groote actie inzake de belijdenis is juist van de Gereformeerde Kerken bier te lande uitgegaan; n.l. in de 17e eeuw, naar aanleiding van den strijd met het Arminianisme, die met medewerking der buitenlandsche kerken beslist is.

Er wordt ook gewezen op het optreden van lagere vergaderingen, denkelijk met het oog op de Zuid-Hollandsche nadere verklaringen tegen de Remonstranten en de Walchersche artikelen tegen Bekker, Vlak en Roell, waarvan Dr. Kuiper melding maakt in de *Revisie der Revisie-Legende*, bl. 142. Misschien had de schrijver er ook kunnen bijvoegen, dat op verzoek der Zwitsersche kerken door Heidegger in 1675 een belijdenisschrift is opgesteld tegen de leerings van Amyraldus. Volgens Martinet weigerden echter velen dit te aanvaarden en is het daardoor in onbruik geraakt en vergeten.

Onze kerken toch verkeren betrekkelijk in de meest gunstige omstandigheden, om deze gewichtige aangelegenheid ter hand te nemen. Ik wilde daarom in herinnering brengen, wat Dr. Kuiper ruim twintig jaren desdaagdaande schreef. Volgens hem zal een revisie (en dus ook uitbreiding der belijdenis), aan de volgende vier vereischten moeten voldoen: 1. Deze gereformeerde ontwikkeling moet een ontwikkeling in de lijn van het Calvinisme zijn, en dus niet een reactie tegen, maar een rijke ontplooiing van het Calvinistisch beginsel. 2. Deze ontplooiing moet zoo algemeen in de kerken zijn doorgedrongen, dat niet de eene helft der kerkenaden of classes haar mening aan de andere oplegt, maar dat de kerken saam, in haar groot geheel, desdaagdaande eenzelfde eenparig getuigenis geven. 3. Om tot formulering van deze rijke ontplooiing te kunnen overgaan, moet de Calvinistische theologie genoegzame vorderingen hebben gemaakt, om de kerken ten deze te kunnen dienen; en 4 om dit nieuwe stadium onzer symbolische ontwikkeling te kunnen intreden, moet ook in de overige buitenland-sche Gereformeerde kerken gelijke overtuiging tot gelijke resultaten kunnen leiden. Vier logisch onafwijkbare voorwaarden, waarvan het notoir is, dat aan niet een enkele dusver voldaan is, of kan worden". (Zie Calvinisme en Revisie bl. 41 en 42.)

Zoo schreef Dr. Kuiper in September 1890. Nu kan het zijn, dat thans de toestand gewijzigd is. Iets wat, geloof ik, in twee opzichten het geval is. Vooreerst zijn thans de destijds bestaande kerkengroepen van 1834 en 1886 vereenigd sedert 1896. En ten tweede is thans de studie der Gereformeerde Theologie verder gevorderd dan toen, waarop ook Prof. H. H. Kuiper naar aanleiding der benoeming van Prof. Noordzijt in het pas uitgegeven nummer van *De Heraut* wijst. Wel moet erkend, dat er nog enkele groepen van Gereformeerden, met name in het Hervormd Kerkgenootschap, zijn. En ook, als ik mij niet vergis, dat op medewerking der buitenlandsche kerken nog evenmin als in 1890 kan gerekend worden. Of er genoegzame eenheid van inzicht in onze Kerken bestaat, om tot breedere belijdenis over te gaan, weet ik niet. Evenmin kan ik beoordeelen, of het ontbreken der sub 4 genoemde voorwaarden onze kerken daarvan moet terughouden. Alleen wenschte ik de vraag te stellen, of deze gewichtige

aangelegenheid niet op de eerstkomende Generale Synode kan en behoort ter sprake te komen, en of er geen kerken of classes zijn, die deze taak van ter sprake brengen op zich willen nemen.

Met dank voor de plaatsing,
Uw dienste, Dienaar,
G. M. O.

Niets zal ons aangenaamer zijn, dan ook van andere zijde het oordeel over het geopperde denkbeeld te vernemen.

Van de breking des Broods.

XIII (Slot.)

De treffende overeenstemming, die tusschen ons Avondmaalsformulier en Calvin's opvatting van het Avondmaal bleek te bestaan, zoowel wat het dogmatiek als wat het ritueel gedeelte betreft, kan natuurlijk niet toevallig wezen, maar wijst er op, dat de opstellers onzer liturgie welbewust zich bij het voorbeeld door Calvin gegeven, hebben aangesloten. Toch is het noodig dit punt in dit slotartikel nog nader te behandelen, omdat telkens weer de voorstelling wordt gegeven, alsof de oorsprong van onze liturgie niet bij Calvin, maar bij Zwingli te zoeken ware. Nu is onze liturgie, gelijk men weet, niet zelfstandig door Dathen opgesteld, maar grootendeels een vertaling en navolging van de Paltische liturgie. De opstellers dezer Paltische liturgie hebben bij hun arbeid weer ruimschoots gebruik gemaakt van de oudere, Nederlandsche liturgie, die door den nobelen a Lasco voor de vluchtelingengemeente te Londen was opgesteld. De vraag, waarom het hier gaat, is derhalve, of deze oudste Nederlandsche liturgie, de zogenaamde *Forma ac Ratio*, van a Lasco een Calvinistische of een Zwingliaansche oorsprong heeft, m. a. w. of a Lasco daarbij het voorbeeld van Genève, dan wel dat van Zurich heeft gevolgd.

Nu is het wel te begrijpen, dat diegenen, die van het Calvinisme niet veel weten willen en meer met de zogenaamde oud-Gereformeerde of Zwingliaansche type dwepen, het liefst zoo voorstellen, alsof ook onze Gereformeerde Kerken in Nederland van huis uit Zwingliaansch waren en het Calvinisme later hier geïmporteerd zou zijn geworden. Vooral de vluchtelingengemeente te Londen moet dan als bewijs daarvoor dienst doen. Zoo zegt Dr. A. J. van 't Hooft in zijn proefschrift *De Theologie van Bullinger*, blz. 159, dat 'men in de vreemdelingengemeente te Londen zich de gemeente van Zurich tot voorbeeld stelde'. Met name zou dit dan gelden ten opzichte van het Avondmaal: Prof. Gooszen, in zijn reeds meermalen aangehaald werk p. 371, wijst er met zekeren nadruk op, dat de Londensche gemeente aan wier hoofd a Lasco stond, 'op het voetspoor van Zurich' de breking des broods bij het Avondmaal invoerde, in tegenstelling met de Geneefse liturgie, die deze breking des broods niet kende. En waar dan nog enkele stemmen zich doen hooren, die een andere voorstelling geven, zoals Dr. J. H. Gunning, die in zijn *Onze Eredienst* 1890 p. 23 schreef: 'wij constateren, dat zoo wel de *Forma ac Ratio* van a Lasco, als de liturgie van de Paltz en dus ook van zelf de uit beiden geputte Nederlandsche liturgie in hoofdzaak niet slechts Gereformeerd, maar ook Calvinistisch kunnen heeten', daar schudt Prof. Gooszen over zulk een dwaze bewering het achtere hoofd en verklaart hij, dat het hem een 'raadsel' is, hoe een verstandig man als Dr. Gunning nog zulke ongerijmdheden schrijven kan (blz. 369).

Nu zou ik kunnen volstaan met de opmerking, dat in heel ons Avondmaalsformulier, noch zooals 't oorspronkelijk door a Lasco is opgesteld, noch zooals het door de Paltz is omgewerkt en door Dathen is vertaald, ook maar één zinsrede voorkomt, die aan de *Avondmaalsliturgie van Zwingli ontleend* is. Wel staat het daarentegen vast, gelijk ook Mensinga bij zijn ontleiding van het Avondmaalsformulier toegeeft, dat geheele stukken van dit formulier *woordelijk uit Calvin's liturgie zijn overgenomen* en kan er voor niemand, die beide formulieren met elkander vergelijkt, ook maar eenige twijfel over bestaan, dat de geheele opzet van ons formulier, de volgorde der behandelde onderwerpen en de liturgische inrichting van het Sacrament zelf, aan Calvin's liturgie zijn ontleend, zodat ons Avondmaalsformulier eigenlijk een uitbreiding van Calvin's liturgie zou moeten genoemd worden. Het Avondmaalsformulier van Zwingli heeft daarentegen zoo weinig invloed op ons formulier uitgeoefend, dat zelfs met den scherpsten microscoop niet een regel in dit formulier is te ontdekken, die aan Zwingli's formulier herinnert. Het heeft veeleer al den schijn, alsof de opstellers van onze liturgie het formulier van Zwingli of niet gekend hebben, of, wanneer ze het wel kenden, het alsdan met opzet juist geheel terzijde hebben gelaten.

En dat deze indruk niet onjuist is, blijkt wel op de meest afdoende wijze, wanneer men de voorrede opslaat, die a Lasco zelf voor de uitgave zijner liturgie in 1555 schreef. Hij vermeldt daar welk voorbeeld hij gevolgd heeft: *nos id quidem (sc. instauracionem cultus legitimi secundum Verbum Dei) conati sumus sumpto exemplo à Genevensi et Argentiniensi peregrinorum ecclesiae (a Lasco opera ed. A. Kuiper, t. II, p. 50) d. w. z. 'wij hebben gepoogd den wetigen eeredienst volgens Gods Woord weder in te stellen, waartoe we het voorbeeld ontleend hebben aan de Kerk van Genève en aan de vreemdelingengemeente van Straatsburg. Van Zurich wordt hier dus met geen woord gerept; het model is alleen geweest de liturgie van Genève en van de Fransche gemeente te Straatsburg d. w. z. de *Liturgie van Calvin*. Nu was tot op zekere hoogte dit feit ook aan de vroegere onderzoe-*

kers on-
de gro-
gie van
Foullair-
gen-gen-
licht hi-
gespron-
Liturgia
liturgie
burg do-
dat Poul-
gesteld.
is het
voor g-
heeft in
denis de
op gro-
nis en v-
deze lita-
van Cal-
had inge-
die van
gemeent-
wist, zi-
éne; he-
lezing
bij het
door de
van a I-
breking
den Die-
de lezin-
bij het
de woor-
is de ge-
tus, pre-
gie was

Toch
Calvin
in het
wijzigin-
sche of
betrift,
volgende
in plaats
de zittend
was het ge-
zitplaats
toegang,
en wijn or-
plaats. a
nauwer a-
inzetting
Christus
aanlagen,
gemeente
altoos on-
de Avond-
disch aan
de tweed-
ook niet
persoonlijk
telkens he-
mule, geli-
was, maar
bij elken
het brood
Dienaar
reikt aan,
hij deze
steld en
Nu heb
Straatsburg
vijn's den-
liturgie va-
van a Las-
sche liturg
derhalve
juist omgel-
spronkelijk
liturgie zo-
overeenkom-
fout van
ze a Lasco
vergeleken,
punt versc-
daaraan te
de Straats
volgde, da-
liturgie te

Daarmed
ment verva-
gewicht v-
boek wijdd-
maalsliturg
nadruk had
broods zoo
van de Zw-
weren. Nu
deze brekin
neefschel
bij het Av-
de Straats
uitdrukkelijk
Lasco ze ju-
heeft overg-
vanzelf en
Prof. Goos-
de breking
Zwingli en
bij Zwingli
Calvin. Wa-
schap besli-
zelve, maar
Bij Zwingli
broods doo-
viering, zo-
ingevoerd,
we hebben
van Calvin
communie v-

Enig re-
niet in, Ca-
klaard, dat
maalsdisch
maal stand
onderscheid
haar eigen
veel minder
van a Lasco
aanschen in
Zurich bleef
zitplaats-
menlijk aan
in het ghe-
voor beide,
die van Ca-
te zeggen. I
het voorde-